

Kui kaua me oleme olnud eestlased?

Huno Rätsep

Tartu ülikooli emeritprofessor

Rahvaste omanimetused

1970. aastal Tallinnas toimunud kolmandal rahvusvahelisel fennougristide kongressil tegid mõned idapoolsete soome-ugri rahvaste lingvistid avalduse, milles palusid läänemaade fennougriste tarvitada oma töödes edaspidi nende rahvaste ja keelte nimetusi nõnda, nagu nad ise olid neid kasutanud.

Tõepoolest, üle paarisaja aasta olid need nimetused olnud käibel sellistena nagu fennougristika põhikeeles – saksa keeles, ent sinna olid nad laenatud peamiselt vene keelest. Nõukogude perioodil asendati vanad nimetused uutega, enamasti omanimetustega. Vene keele mõjul oli kongressi ajaks ka eesti keeles selline asendus toimunud, kuid teistes keeltes veel päriselt mitte. Pilt oli ligilähedaselt selline:

OMA-NIMETUS	EESTI	SOOME	SAKSA	VEENE	INGLISE	UNGARI
sabmëlâš	laplane, saam	lappalainen/ saamelainen	Lappe	саам	Lapp	lapp
mari	mari(lane)	tšeremissi	Tscheremiss	мари	Cheremis	cseremisiz
udmurt	udmurt	votjakki	Votjake	удмурт	Votyak	votják
komi	komi	syrjääni	Syrjäne	коми	Ziryan	zürjén
mańši	mansi	voguli	Wogule	манси	Vogul	vogul
χänti	hant	ostjakki	Ostjake	хант	Ostyak	osztják

Järgnevail aastakümneil on olnud märgata nihkumisi omanimetuste eelistamise suunas, ent praegugi esineb kasutuses erinevusi keeliti ja autoriti.

On selge, et rahva omanimetus kuulub tema identiteedi oluliste tunnuste hulka, rõhutab tema iseolemist, eriti neil juhtudel, kui rahvakillul pole oma riiki, kui ta territoorium on teise riigi osa. Seetõttu

on arusaadav, miks avalduse tegijate hulka ei kuulunud soomlased ja ungarlased. Niisuguse sooviga pole kuulda olnud esinemas ka sakslasi ega venelasi. Võrreldes:

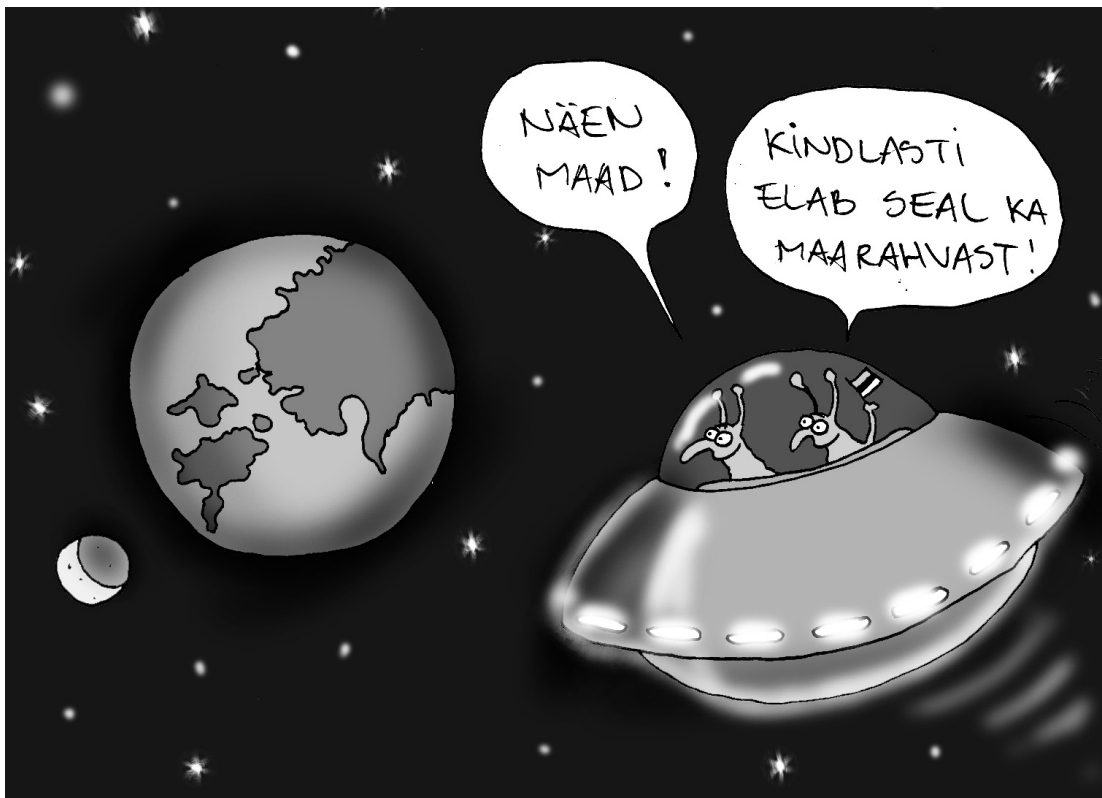
OMA-NIMETUS	EESTI	SOOME	SAKSA	INGLISE	VEENE	UNGARI
suomalainen	soomlane	–	Finne	Finn	финн	finn
magyar	ungarlane	unkarilainen	Ungare	Hungarian	венгр	–
русский	venelane	venäläinen	Russe	Russian	–	orosz
Deutsche	sakslane	saksalainen	–	German	немец	német

Eestlaste puhul on olukord mõnevõrra keerulisemgi. Praegune omanimetus *eestlane* on võrdlemisi hiline tuletis, millele aluseks olev tüvi *eest-* (genitiiv *eesti*) on laenatud saksa keelest. Kuni 19. sajandi keskpaigani olime enda jaoks *maainimesed*, *maarahvas*, kes kõneles *maakeelt*. *Eestlasteks* saime iseendale alles 19. sajandi teise poole jooksul, kuigi sakslastele olime olnud juba kogu eelmise aastatuhande *Ehste* ja vahest veel kauem skandinaavlastele *est*, *eist(r)*. Idanaabrid tavatsesid meid algul paigutada tšuudide hulka, põhjanaabritele olime *virolaiset*, lõunanaabritele *igauņi*, liivlastele pikka aega *sõrli* 'saarlane'. Seega võtsime üle valitsejarahva poolt kasutatud nimetuse.

Eesti, Eestimaa, eestlane, eesti keel

Eesti jõudis sakslaste poolt rajatud eesti kirjakeelde XVII sajandil. Rahvakeelele oli see sõna esialgu võõras. Saksa tõlkelaenu *Eestimaa* (< *Ehstland*) kohtame esimest korda 1638. aastal pastor Heinrich Stahli kodu- ja käsiraamatu III köites, kus öeldakse: „üchtekit lambas, üchtekit rebbane, üchtekit hunt, üchtekit ilwis on waja sihn Estimah siddes.“ Samal aastal teatavaks tehtud Rootsi kuninganna Kristiina kirjas (tõlkinud Tallinna gümnaasiumi kreeka keele professor Reiner Brocman ja Ambla pastor Peter Fabricius) on kohe alguses kombepärane kuninganna tiitlite loetelu: „Meie Christina Jummal Armust Rohtzi Gothi ninck Wendimah errawallitzetut Kunningas ninck Perrißförstin, Suhrförstin ülle Sohmemah, Hertzogin ülle Esthi ninck Careli=mah, Neitzikenne ülle Ingermanni: Mah, anname tehda...“. Viimane *Esthi*=*Mah* on tõlgitud rootsi keelest, aluseks rootsi *Estland*.

Tollal tähistas nimetus *Eestimaa* neljast Põhja-Eesti maakonnast koosnevat provintsi, kubermangu, mille eesotsas oli tol hetkel 12-aas-

Urmas Nervaltsi illustatsioon

tane hertsoginna Kristiina, kadunud Gustav Adolphi tütar. Vene võimu tultes nimetus säilis ja oli ametlik 1917. aastani. Niisiis maarahva mällu sööbis sõna *Eestimaa* kubermangu, Põhja-Eesti administratiivse nimetusena.

Mõnevõrra hiljem moodustatigi eesti kirjakeele tarvis sõna *eestlane* ilmselt saksa *Ehste* alusel, eeskujuks varem keeles olemas olnud *soomlane* ja *venelane*. Praegustel andmetel kohtame sõna *eestlane* trükisõnas esimest korda 1756. aastal Lundi ülikooli professori Arvid Molleri rootsikeelses *Eestimaa* kirjelduses: „Mis maa elanikkudesse endisse, nimelt lihtsasse talurahvasse puutub, siis ei tarvita nad tänapäeval oma keeles enese kohta mingit üldist nime, vaid kutsuvad ennast maakohtade ja linnade järgi, millele nad on lähimal, siiski teavad mõningad nende hulgast oma maad üldiselt kutsuda „Estima“ ja iseennast „Estlane“, see on eestimaalane.“ Moller oli Tartu lähedal Vorbuse mõisas sündinud, Tartu ülikoolis õppinud ja töötanud, hiljem olnud Tallinna gümnaasiumis õpetaja – nii et isiklikke kogemusi oli küllaltki palju.

Samas ei leia me tolleaegses eesti kirjakeeles veel sõna *eestlane*, seda ei tunne Hupeli sõnaraamat ega Otto Wilhelm Masingu „Marahwa Näddala-Leht“.

On teada, et nime *Eesti* (ilma *maa*-osiseta) kogu eestlaste asuala hõlmavas tähenduses hakkas kasutama Friedrich Reinhold Kreutzwald 1850-ndate aastate alguses. Näiteks õnnitles 1852. aastal värssides Tartu ülikooli tema viiekümnendal sünnipäeval Õpetatud Eesti Seltsi poolt, soovis ta õnne „Eestimaa- kele ja kirja-koggoduse nimmel“, kuid sama luuletuse teises, parandatud trükis 1853 juba „Eesti tarkade koguduse nimel“. Meenutagem veel, et varem, 1841. aastal oli seltsi eestikeelne nimetus „Marahwa kele ja kirja koggodus“.

Sõnaühendit *eesti keel* kasutas esimest korda meie kirjasõnas Pärnumaa koolmeister Berend Gildenmann 1849. aastal raamatukese „Mailma made õppetud“ sissejuhatuses: „Agga ollen keige ennamiste se peäle möttelnud, et ramatut seks tehha, et ta isseärranis Eesti keele rahwa laste=koolmeistrittele kässiramatuks ja ka ühtlase kolides kolilastele õppimisse tarwis ommane woiks olla“. Samas räägitakse juba Eesti rahvast (1854. aasta „Keograhwi“ ütleb ikkagi „Eesti ehk Ma-rahwas“).

Russ ja rootsi

Kas selline nimetuse laenamine on ainulaadne? Kindlasti mitte. Lähim näide pärineb meie idanaabritelt. Sõna *Русь* seletus paistab soome etümoloogiasõnaraamatute järgi olevat selline. *Russ* on algupäralt sama sõna kui eesti *roots* (rootsi) ja soome *Ruotsi* ja tähendas esialgu viikingit, varjaagi. Venelased laenasid selle sõna läänemeresoomlastelt. Läänemeresoome *roots(i)* on laenatud aga vanarootsi keelest, kus *rōṪs* tähendas sõudjat, ka Ida-Rootsi randlasi, kes pidid andma viikingite laevadele sõudjaid. Juba ruunikirjades nimetati seda ala *RoṪ(r)slanti* (praegu *Roslagen*), s.o 'sõudkond'. Praegune nimetus on meil üpris tuntud tänu populaarse laulu sõnadele „Mu kodu on Roslagen Rootsimaa rand“.

Vene intelligentsile ja isegi lingvistidele on selline pärisolu olnud pikka aega väga ebamugav ja seda on püütud vältida. Tsiteeriksin siinkohal praeguse Venemaa tuntud kirjanaise Larissa Vassiljeva raamatut „Vene kroonitud peade naised I“, kus refereeritakse vanavene kroonikat: „„Otsime endale vürsti, kes meid valitseks ja õiglaselt kohut mõistaks“. Ja läksid nad [Novgorodi slaavlased] mere taha varjaagide, russide juurde. Neid varjaage nimetati russideks, nagu teisi nimetati rootslasteks (tõlge on ebatäpne, vene keeles on *шведы*, s.o õigupoolest *svealased*), normannideks, inglaseks, gotlandlasteks – nii nad end

nimetasid. Slaavlased ütlesid russidele: „Meie maa on suur ja rikas, aga korda siin pole. Tulge meie vürstiriiki ja rahvast valitsema“. Kolm russist venda ja nende sugulased olid sellega päri, võtsid kaasa kõik russid (terve rahvas rändas mujale) ja läksid slaavlaste juurde. Vanem vend Rjurik kinnitas kanda Novgorodis, teine vend Sineus Belgorodis ja kolmas vend Truvor Irboskas. Ning nende varjaagide järgi nimetati see ala russide maaks.“ Nüüd järgneb Vassiljeva olukorda pehmen-dada püüdev selgitus: „Keele kiiret omaksvõttu saab seletada üksnes oletusega, et russid, kes elasid „mere taga“, milleks võis vabalt olla nii Ilmeni, Onega kui ka Laadoga järv, kõnelesid sugulaskeelt ja olid mingi piiriäärne balti-skandinaavia-soome-ugri hõim“. Saa sa nüüd aru, miks see balti, skandinaavia ja soome-ugri segapuder kõneles slaavi keelt. Nagu näeme, võib omanimetuse päritolu olla rahvale enesele üpris tähtis.

Sõna *Eesti* päritolust

Ega teistmoodi ole ka sõna *Eesti* interpreteerimisega. Nimetus ise peaks esimest korda esinema juba meie ajaarvamise esimesel sajandil. 98. aastal valmis rooma ajaloolasel Publius Cornelius Tacitusel raamat „Germania“, kus üksikasjaliselt kirjeldatakse Rooma riigi naabruses elavaid germaani hõime. Raamatu lõpuosas jõuab Tacitus hõimudeni, keda ta nimetab *aesti*. Nende iseloomustus kõlab nõnda:

„Nüüd siirdungi Sveebimere parempoolsele rannale. Seal elavad mere ääres aestide hõimud, kellel on sveebide tavad ja välimus, kuid keel on lähemal Britannia keelele. Nad kummardavad emajumalat. Oma

usundi märgina kannavad nad metskuldi kujutist. See tunnus korvab relvi, on kaitseks kõikide vastu ja annab jumaladari kummardajaile puutumatus isegi vaenlaste keskel.

Raud(relv)a kasutatakse harva, nuias päris sageli. Eri viljaliike ja muid saadusi viljelevad nad kannatlikumalt, kui oleks võinud oodata germaanlastele omase laiskuse põhjal.

Nad sorivad ka merel ja on ainsad, kes madalikelt ja rannaltki korjavad merevaiku, mida nad nimetavad *glæsum*. Barbaritena ei ole nad ise uurinud ega selgitanud selle omadusi ja algupära.“ (45, 1-4).

Kes olid *aestid*? Kõige lihtsam vastus on – kõige idapoolsemad germaanlased; keele järgi tundmatud keldi hõimud; asukoha järgi ka kõige läänepoolsemad balti hõimud (preislased), ent peetud on neid ka läänemeresoomlasteks. Selgust pole.

Häda on selles, et Tacitus ise nende juures ei käinud. Mingi info oli temani jõudnud rooma merevaigukaupmeestelt, võib-olla ka kreeka geograafidelt (Pytheas). Me ei tea, kas need hõimud end ise nõnda nimetasid või andsid neile selle nime naabrid. Eelmisel sajandil sugenes seletustesse rahvusromantikat. Nii balti kui eesti uurijad püüdsid neid hõime omadeks kuulutada.

Enam-vähem usutav on, et *aesti* on sõna *Eesti* kaugeks eelkäijaks, eestlasi tähistab see sõnatüvi alles keskaegsete skandinaavlaste keeles.

Skandinaavlaste saagades leidub teateid ka eestlastest. Ynglingite saaga XXXII peatükis on kirjas: „Kuningas Eysteinni poeg Yngvarr ... tegi rahu taanlastega ja võttis ette sõjakäigu Idateele. Ühel suvel viis ta väe välja ja sõitis Eestimaaale ning sõdis seal suvel paigas, mille nimi on Kivi. Seal tulid eestlased välja suure väega ja nad pidasid lahingu. Seal oli nii vapper vägi, et rootslased ei saanud vastu. Seal langes kuningas Yngvarr, kuid tema vägi põgenes. Ta on maetud sinna mereranna lähedale. See on Adalsyslas. Rootsled sõitsid pärast seda kaotust koju.“

Originaaltekstis on *Eistland* 'Eestimaa' ja *eistr* 'eestlane' (-r on järelartikkel). See saaga räägib sündmustest VI sajandil pKr. Pole kahtlust, et tegemist on tõepoolest Eestimaa lääneranniku ja selle elanikega. Kuid pole siiski päris kindel, et sel ajal kasutati sõnu *Eistland* ja *eistr*. Põhjus on selles, et saaga pandi kirja alles X sajandil ja me ei tea, kas maa- ja rahvanimetused asendati hiljem (võib-olla isegi X sajandil) praegustega. See seik muudab kaunis oletuslikuks Paul Ariste arvamuse, et Tacitus võis oma *aesti* saada skandinaavia germaanlastelt. Ilmselt

veelgi mõttekujutuslikum on Lennart Meri väide, et aetid olid eestlased (läänemeresoomlased) ja maarahvas on lihtsalt oma vana nimetuse unustanud. Olgu siinkohal tähelepanu juhitud üllatavale asjaolule, et *eesti*-tüve ei kohta me kordagi vanemates kohanimedes ja isegi mitte esialgsetes perekonnanimedes, sel ajal kui *Suomi* ja *suomalainen* on Soome kohanimedes ja perekonnanimedes olemas.

On ilmne, et Eesti ala, pigem küll selle rannaala tähistasid *eest*-tüveliste sõnadega esimestena Skandinaavia asukad ja nendeni võis jõuda kunagi Läänemere lõuna(kagu)kallast asustanud hõimude nimetus mitmesuguste keskaegsete allikate vahendusel. Skandinaavia viikingitelt said *eest*-tüve aastatuhande vahetusel Läänemere äärde jõudnud põhjasaksa hõimud, aga samuti katoliku kiriku misjonitegevuse algamisel keskaegne ladina keel, kust siis Henriku kroonika *Estonia* ja *estones* (sealt omakorda vene hilisem *Эстония* ja *эстонцы*).

Maarahvas ja maakeel

Meie esivanemad kasutasid omanimetusena sõnu *maarahvas*, *maainimene*, *maamees* ja oma keele nimetusena sõna *maakeel*. Kirjasõnas on *maakeel* fikseeritud juba 17. sajandi algul Tallinna Pühavaimu koguduse õpetaja Georg Mülleri jutluses: „Laulud, mea meye Saxa, Maa echk Rotze Kelell meddy Kirckode ninck Mayade siddes laulame“ ja teisel „Muito tæma on kaas moñesarnatzet ninck kaunidt tröstlikut Laulut technut, kumba Laulut weel tæñakitpeiwa meddy Linna ninck Kirckode siddes, Saxa, Rothze ninck Maakelell sawat lauletuth“. Sellise keelenimetuse vanus näib ulatuvat vähemalt esimesse aastatuhandesse, sest ka meie toonased naabrid vadjalased nimetavad oma keelt *maatšeeli*, tōsi küll kõrvuti sõnaühendiga *vad'da tšeeli*. Vadjalaste mõjul on hakanud läänepoolsed isurid samuti kasutama oma keele nimena sõna *maakeeli*. Võrrelgem ka väljendeid vadja *pajatan maassi* 'kõnelen vadja keelt', isuri *läkkään maaksi* 'kõnelen isuri keelt'.

Ka rahvanimetused (*maarahvas*, *maainimene*, *maamees*) tuginevad sõnale *maa*. Georg Müller kirjutab oma jutluses: „Pola wægki ... löb maha ninck Surnux, ke eales tæma ette tulleswat, olkat Saxa echk Ma Inimene.“ Pastor Adrian Virginius pöördub 1686. aastal oma Vastse Testamendi tõlke lugeja poole sõnadega „Armas Mahmees“ ja lõpetab samasuguse üttega. Sarnane algus on ka 1715. a. Uue Testamendi eessõnal. Eespool tsiteeritud kuninganna Kristiina kirja tõlkes on ühte seisusse ühendatud „Koddanickulle ninck MahRahwal“. Ka

nimetus *maarahvas* paistab olevat niisama vana kui *maakeel*, sest juba X sajandil kirja pandud (ja VI sajandi sündmusi kirjeldavas Ynglingite saagas kasutatakse eestlaste kohta nimetust *Sýslukind*, mis on tõlge omanimetusest *maarahvas* (vanapõhja *sysla* 'maa, maakond', *kind* 'rahvas, sugu'). Seda sõna sisaldav tekst kõlab Tõnno Jonuksi tõlkes: „on öeldud, et Yngvari Sysla sugu surmanud on ja lainete südames hiilgava kuninga ihhu eestlaste vägi haavad löi ja Idameri kõrget surnut maheda lauluga lõbustab.“

Nimetus *maarahvas* püsis meie kirjakeeles (ja ilmselt ka kõnekeeles) ainsana kuni 19. sajandi teise pooleni. Kui Äksi pastor Otto Wilhelm Masing hakkas 1821. aastal välja andma põhjaeesti kirjakeeles ajalehte, siis pani ta sellele nimeks „Marahwa Näddala-Leht“. Natuke varem, 1806. aastal ilmunud lõunaeesti kirjakeelne ajaleht kandis tiitlit „Tarto maa rahwa Näddali-Leht“. Muide, nimetused *maarahvas* ja *maakeel* säilisid endiselt ainsana setu murrakus ja leivu ning lutsi keelesaartel.

Tuleb arvesse võtta, et saksa kirjameeste loodud ja nende poolt pikka aega peaaegu ainsana pruugitud kirjakeeles võisid nimetuse kasutamist soodustada saksa keeles olevad sõnad *Landvolk* 'maarahvas' (vastandina linnarahvale) ja *Landmann* 'maamees, talupoeg'.

Varasemal aegadel kasutati kõrvuti põhjaeesti ja lõunaeesti kirja-keelt, neid tuli ka nimetuse poolest lahus hoida. Esimese puhul pruugiti mitmeid ühendeid: *Ma Keel*, *Eesti-Ma Keel*, *Esti-ma keel*, *Eesti Ma Rahwa Keel*; teisel puhul aga *Tarto-Ma Keel*.

Kas sõna *maa* kasutamine rahvanimetuse põhiosisena on haruldane? Paul Ariste on osutanud Siberis elavate goldide omanimetusele *nanai*, mis on liitsõna *nā* 'maa', *nāi* 'inimene', seega 'maainimene'. Ent näite leiame ka oma otsesest naabrusest.

maa ja inimene, mees rahvaste nimetustes

1990-ndail aastail arutasid soome keeleteadlased pikalt ja põhjalikult, kust pärineb nimetus *Soome*, ja jõudsid järeldusele, et see on laensõna, mille esialgseks allikaks on venekirveskultuuri aegne algbalti **žeme* 'maa', millest saadi aegade jooksul [võib-olla germaani kaastoimel] kolm hõimunimetust *soome*, *häme* ja lapi *sabme* 'saam'. Nagu näeme, on nende kolme aluseks olnud maad tähendanud sõna. Kas meie *maa(rahvas)* võiks olla balti sõna tõlge?

Soomlaste jaoks oli Eesti *Viro* ja eestlane *virolainen*. Meie rahval pole selle vastu midagi, kuigi mõned eestimeelsed soome õpetlased

(näiteks Lauri Kettunen) on propageerinud *Viro* asendamist *Eestiga*. Naabrit nimetatakse tihti kõige lähedasema ja tuntuma hõimu nimega.

Kust pärineb sõna *Viru*, pole siiani päriselt selge. Varem ühendati pärisnime üldnimega *viru* 'keeris', mõeldes nähtavasti Narva jõe kärestikele. Viimasel ajal on seda peetud germaani (või balti) laenuks, laenuallikaks germaani *wera-z*, *wira-z* 'mees' (leedu *vyras*, läti *virs*). Seega *Virumaa* on 'meeste/inimeste maa'. Midagi väga kummalist selles polegi. Nõnda on juhtunud mujalgi. Näiteks on Volga-äärsete sugulasrahvaste maride ja mordvalaste nimetuste päritolu üsna sarnane. *Mari* on aarja laen ja tuleneb aarja sõnast **márya-* 'nooruk', mis omakorda pärineb indoeuroopa tüvest **meryo-* 'inimene' ← 'surelik'. *Mordva* on vara-aarja laen sõnast **mórto-*, mis omakorda pärineb indoeuroopa sõnast **morto-* 'surelik; inimene'. Sinnakanti viitab ka kolmanda soome-ugri rahva udmurtide nimetuse järelosa *-murt*, varasemal kujul **mertä* 'inimene, mees', laenatud vara-aarja sõnast **mrtá-* või **merta* 'surelik, inimene'. Olgu mainitud, et sellest indoeuroopa sõnaperest pärineb ka meie *mardus*, soome *marras* 'surnu, surmaenne, surnukahvatu' ja eesti *marrasnahk*, s.o. 'surnud nahk'.

Tähendusega 'inimene' on seotud rahvanimetus *komi*, võrdle udmurdi *kum* 'inimene, tavaline', ?mansi *χum* 'mees', ungari *hím* 'isane', ?selkupi *kum* 'mees, inimene'; samuti rahvanimetus *hant*, võrdle põhjahandi *χánti* 'hant; inimene', arvatavasti sugulane meie varasema sõna ja hilisema liitega *-kond*. Ja isegi ungarlaste *magyar*-sõna järelosa *-er* tähendab meest ja on laenatud turgi sõnast *eri, iri* 'inimene, mees' (vrd *ember* 'mees, inimene').

Meie lõunanaabrid lätlased nimetavad eestlast *igaunis*, *igaunieta* ja Eestit *Igaunija* taas kõige lähedasema eesti hõimu ugalaste ja nende maa Ugandi (rahvajuttudes ka *Oandimaa*) järgi. Neid nimetusi kasutab juba Henriku kroonika XIII sajandil: *Ugaunia*, *Ungaunia*, *Ungania* ja *Ugaunienses*, *Ugannenses*, *Ugaunenses* (muidugi ladina keelele omaste lõppudega).

Sõna *ugalane* on Võrumaal tuntud, ent tähendab hoopis puudulikult kõnelevat last, sõnakehva, taipamatut inimest, üksi omaette elavat inimest; tuntud on ka väljendid *kõneleb kui ugalane* 'kõneleb ebaselgelt', *ta on kui ugalane* 'ta ei saa aru'. Kõik viitab sellele, et võrukeste jaoks olid ugalased vähemalt hilisemal ajal võõras rahvas. Kes nad siis olid? Head vastust pole. Sõnatüve *uga-* varasemaks tähenduseks on peetud 'loid, tömp'. Hiljuti on Riho Grünthal pidanud seda vanavene

laenuks (vrd. vene *юг* 'lõuna; kuivus, kuumus'), ent vanavene sõna tähendust on üpris keeruline ühendada meie tüve tähendustega.

Idanaabrid venelased kutsuvad meid praegu *эстонцы* ja meie maad *Эстония*. Nende sõnade aluseks on keskaegne ladina keelepruuk. Vanades vene kroonikates on eestlasi koos teiste läänemeresoomlastega tähistatud sõnaga *чудь* (nt *Чудское озеро* 'Tšuudi järv, Peipsi'). Sellest sõnatüvest on tänapäeva vene keelde jõudnud halvustav tuletis *чухна́* 'eestlane, soomlane' ja *чухонец*.

Pole tänaseni selge, kas rahvanimetus *tšuud* on vana slaavi sõna (võrdle vene *чужой* 'võõras'), mis küll algslaavi keelde saadi gooti sõnast *Piuda* 'rahvas' (vrd saksa *Deutsche*, hollandi *duits*) või on vene *чудь* laen lapi sõnast *čutte* ~ *čudde* 'vaenlane, röövelrahvas'. Lapi sõna on ühendatud soome sõnaga *suuta*, *suude* 'vikati ja kirve pingutuskiil', millele on leitud vasteiks eesti vähe tuntud sõnad *suude* 'väike kiil', *suudama* 'kiiluga pingutama'. Selle kõrvale on seatud rahvanimetus *vadja*, mis võiks pärineda samuti kiilu tähistavast sõnast **vakja* (eesti *vai*). Arvati, et lapi sõna on viimase tõlge. Nii sündis seletus, et läänemeresoomlastele oli mingiks tunnuseks kiilu kujund. Seda seletust on viimati omalt poolt põhjendanud Turu ülikooli professor Kaisa Häkkinen, kelle järgi pronksiajal läänemeresoomlaste alale levinud venekirveskultuuri kandjatel oli võimu tunnuseks kiilukujuline venekirves **vakja*, kust siis pärines ka hõimunimetus. Samast **vakja*-sõnast oleks niisiis laenatud laplaste omanimetus *vuowjoš* ja eesti poolel esindaks seda legendaarseks muutunud vana maakonnanimetus *Vaiga*.

Tšuudi slaavipärase seletuse pooldajad väidavad aga, et *vai* < **vakja* on hoopis *vadja*-sõna homonüüm, samakõlaline, ent erinev sõna, ja rahvanimetus *vadja* on hoopis balti **vōkja*-sõna laen (vrd leedu *Vokia* 'Saksamaa', läti *Vācija* 'id'). Siingi kerkib kahtlusi tähenduste sobivuses. Nii jääbki tšuudi päritolu esialgu lahtiseks.

Kokkuvõtteks

Tulles tagasi algul seatud küsimuse juurde, võime nüüd vastata: olime *maarahvas*, kes kõneles *maakeelt*, meil olid vanad maakonnad Harju-, Järva-, Viru-, Saaremaa, Vaiga, Sakala, Ugandi ja enamasti kutsusime end nende järgi harjulasteks, järvalasteks, virulasteks, saarlasteks, vaialasteks, sakalasteks, ugalasteks. Meie põhjanaabrid soomlased nimetasid meid virulaste järgi *virolaiset*, lõunanaabrid aga oma naabrite ugalaste järgi *igauņi*. Uute aegade saabudes ja rahvuseks kujunedes hakkasime

end ärkamisajal nimetama sakslastele tuntud, skandinaavlastele ammu- ilma omase rahvanime järgi eestlasteks ja oma maad Eestiks, oma keelt eesti keeleks. Luulelisemas meeolus aga meenutame ikka armsaks saanud sõnu *maakeel* ja *maarahvas*.

Kirjandus

P. Ariste, Maakeel ja eesti keel. – Eesti NSV Teaduste Akadeemia toimetised. Ühiskonnateaduste seeria. Tallinn, 1956, lk 117–127.

R. Grünthal, Livvistä liiviin. Itämerensuomalaiset etnonymit. Castrenianumin toimitteita 51. Helsinki, 1997.

K. Häkkinen, *Vaaja*, muinainen vallan merkki. – Kielen kannoilla. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, 1996, lk 241–253.

J. Mägiste, *Ugalane, mokša ja neenets*. – Tulimuld 1970, nr 1, lk 73–77.

A. Saareste, Kaunis emakeel. Vesteid eesti keele elust-olust. Lund: Eesti Kirjanike Kooperatiiv, 1952.

Suomen sanojen alkuperä Etymologinen sanakirja 1-3. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 556., Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 62. Helsinki, 1992–2000.